

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

KIRGIZ HALK KÜLTÜRÜNDE BEYAZ (AK) RENK

Dr. İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU¹

Giriş

Türkçe sözlükte cisimler tarafından yansılan ışığın gözde oluşturduğu duyum şeklinde tanımlanan renk, sosyal ve kültürel anlamda da pek çok farklı anlam kazanmıştır. Rengi insan hayatında ve toplumsal yaşamda çok boyutlu olarak düşünmek gerekir. Renk çok boyutludur çünkü rengin kültürel, toplumsal, sosyolojik, iletişimsel, dilsel, psikolojik, dinsel açıdan anlamları vardır. Renk toplumsaldır çünkü renk farklı toplumlarda değişik anlamlar taşır. Rengin toplumlara göre ayrı anlamlar taşıması toplumların yaşadığı doğa şartlarından, inançlarından ve kültürlerinden kaynaklanmaktadır (Özer, 2012: 279). Renk dinseldir. Farklı renkler farklı inançlarda farklı anlamlar kazanabilir. Örneğin beyaz renk, Kuran-ı Kerim'de farklı anlamlarda on iki ayette geçmektedir. Kıyamet günü Müslümanların renginin beyaz olacağı ve yüzlerinin ağaracağı, Allah'ın rahmetine mazhar olacakları vurgulanmaktadır (Okcu, 2007: 140). Kur'an-ı Kerim'de Yusuf suresinde, göze ak düştü diyerek beyaz ile hüznün ve ümitsizlik ifade edilmiştir. Saffât suresinde, cennetteki bütün güzel şeylerin renginin beyaz olduğu söylenmiştir(Okcu; 2007: 141). Kuran-ı Kerim'de beyazın hüznün ve ümitsizlik dışında olumlu anlamlara sahip olduğu görülür. Renk psikolojik bir boyuta sahiptir çünkü renklerin insanları duygusal olarak etkilediği hemen hemen bütün toplumlarda kabul edilmiştir (Erim, 2000: 12). Her renk insanı farklı şekilde etkileyebilir. Örneğin kırmızı sinirleri uyandırıp kan dolaşımını hızlandırırken sarı parlak bir renktir; bu sebeple sarı rengin insana neşe verdiği söylenmektedir (Erim, 2000: 12). Renk kültürelidir çünkü farklı kültürlerde farklı kültürü temsil eder hâle gelmiştir. Örneğin beyaz renk Türklerde batıyı temsil etmektedir (Mazlum, 2011: 128). Renk farklı dönemlerde ve kültürlerde çeşitli anlamlar kazanıp zamanla millî ve manevî değer haline de gelmiştir (Mazlum; 2011: 5). Kısacası renk, farklı toplumlarda ve farklı kültürlerde dinsel, iletişimsel, toplumsal, sosyal... olmak üzere pek çok anlam kazanmıştır.

1 Gazi Üniversitesi TÖMER, Türk Dili Öğretmeni.

Türkçe sözlükte beyaz renk, ak şeklinde tanımlanırken ak kelimesi 1. *Kar, süt gibi şeylerin rengi.* 2. *Temiz, namuslu.* 3. *Sıkıntısız, rahat* şeklinde anlamlara sahiptir. İngilizce’de beyaz anlamına gelen “white” kelimesinin eski İngiliz ve Alman dillerindeki “hwit” kelimesinden geldiği ve anlam olarak *safalık, barış, iyilik, masumiyet* gibi anlamlara sahip olduğu söylenmektedir (Akkın vd. , 2004: 277).

Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınmış, Türk kültür ve tarihinin önemli eseri Kutadgu Bilig’de beyaz renk “*ayırt edic*” manasında kullanılmaktadır:

“Kara kul karası bolur beg örüng

Karalı örüngli adırttı körüng.”(Arat, 1979:224).

Siyah kul rengidir, bey beyaz olur ve siyahla beyaz renkleri böyle ayırt edilmiştir.

Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınmış *Divanü Lügati’t Türk*’te de ak kelimesi ile karşılaşılır. Divanda ak “*her şeyin beyazı*”, “aksakal adam” “*saçı sakalı ağarmış adam*” şeklinde geçmektedir (Atalay, 1998: 81).

Dede Korkut’ta beyaz renk ise şöyledir: Bayındır Han’ın Oğuz Beylerini misafir ettiği bir ziyaret sırasında Bayındır Han bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurur. Oğlu olan ak otağ, kızı olan kızıl otağ, çocuğu olmayan da kara otağa oturtulur. Bu boyda beyaz rengin *toplum karşısında bir övünç, bir yüz aklığ* şeklinde algılandığı görülmektedir.

Beyaz (ak) renk Türk tarihinin çok eski dönemlerinde beş ana renkten biri olarak kabul edilmiştir. Kara, ak, kızıl, yeşil, sarı renkler ana renklerdir ve bu renkler dünyanın dört yönü ile merkezini ifade etmekte kullanılmıştır (Genç, 1997: 412-413).

Türk kültüründe ve tarihinde beyaz renk sıkça kullanılmıştır. Beyaz rengin Türk kültüründe ve tarihinde farklı anlamlarda ve farklı şekillerde sıkça yer alması durumu Şamanist inancın kalıntıları şeklinde açıklanabilir. Şamanist inanışta iyilik getiren arı ruhlar vardır. Bu arı ruhlardan biri de Ülgen isimli ilahtır. Yapılan şaman dualarında Ülgen’e beyaz parlak anlamlarına gelen “*ak ayas*” dendiği görülür (İnan, 1998:412). Renkler arasında beyaz renge verilen kutsal olma durumunun Şamanizmle ilgili olduğu açıktır. Ayrıca Ülgen isimli ilahın kızlarına da “*ak kızlar*” denmektedir (İnan, 2000: 33). Ülgen’in ay ve güneşin ötesinde yıldızların üstünde yaşadığı rivayet edilir (İnan, 2000: 32). Şamanizm inancında; şamanların yukarıdakiler, aşağıdakiler veya ak şaman, kara şaman şeklinde isimlendirildiği görülür (Eliade, 1999: 217-218). Gökyüzüne yolculuğa çıkabildiğine inanılan şamanlar ak olarak nitelendirilir. Gökle ilgili durumlarda “ak”ın tercih edildiği görülür. Bu inanca karşılık aşağıda bulunduğu inanılan tanrılara da ak hayvan kurban olarak kesilmektedir (Eliade, 1999:220).

Şamanın ayini sırasında trans halindeki yolculuğunda göğün katlarını gezdiğine inanılır. Bu yolculuğu sırasında şaman gücünün el verdiği yüksekliğe kadar ulaştığında Tanrı Ülgen’e seslenir (Eliade, 1999: 228). Bu seslenişte şaman göğü ak olarak niteler:

Üç merdivenle çıkılan,
 Üç sürünün sahibi, Tanrı Bay Ülgen!
 Önümde beliren mavi yokuş,
 Kendini gösteren mavi gök,
 Hızla yuvarlanan mavi bulut,
 Ulaşılmaz mavi gök!
 Erişilmez **ak** gök! (Eliade, 1999: 229).

Şamanist inanışta, tanrılarla ilgili nitelendirmelerde ya da göğün erişilmezliği, yüksekliği noktasında ak rengin kullanıldığı, ayrıca törenlerde tanrılara ak renkli hayvanların kurban edildiği görülmektedir. Yükseklik olarak yukarıda yaşayan bir ilahın beyaz olarak nitelendirilmesi durumu da Şamanist sonrası dönemdeki farklı halk inanışlarında ve bazı uygulamalarda beyaz rengin kullanılmasının veya bu durumların ve uygulamaların ak olarak tanımlanmasının yolunu açmıştır.

Kırgız Halk Kültüründe Ak Renk

Kırgızlar en eski Türk topluluklarından biridir. Kırgızlar için tarih içerisinde pek çok zorlukla karşılaşmalarına rağmen sözlü kültürlerini bugünlere ulaştırabildiklerini söylemek mümkündür. Kırgızlar; mitolojik hikâyeleri, efsaneleri, destanları, türküleri, alkışları, kargışları, çocuk folkloru ile oldukça zengin bir sözlü kültüre sahip Türk topluluğudur. Özellikle Manas Destanı, Kırgızların sözlü kültürlerinin zenginliğini ortaya koyan en önemli örnektir.

Kırgızlar geçmişte göçebe bir hayat tarzına sahiptir. Bugün için Kırgızistan'da büyük şehirlerde modern hayatlar devam etse de hâlâ küçük şehirlerde, kasabalarda, köylerde göçebe hayatın etkilerini, yaşam şeklini görmek mümkündür. Kırgızların geçmişte göçebe yaşam tarzına sahip olmaları, hayvancılığa önem vermeleri; Kırgız'ın hayatı algılayışında ve hayata anlam vermesinde şekillendirici olmuştur. Kırgızların geçiş dönemi ritüellerinde (doğum, evlenme, ölüm), giyim-kuşamlarında, yiyecek ve içeceklerinde, dualarında kısacası pek çok uygulamada ve inanışta göçebe yaşamın ve hayvancılığın etkilerini görmek mümkündür. Kırgız halk kültürü içerisinde göçebe yaşam şeklinin ve hayvancılığın şekillendirdiği uygulamalar içerisinde beyaz rengin kullanım sıklığı ve anlamı oldukça dikkat çekicidir. Bu bildiriye Kırgız halk kültürü içerisinde beyaz rengin taşıdığı anlamlar ile Kırgızlara ait ritüeller ile uygulamalarda, gelenekler içerisinde beyaz rengin kullanım şekillerine değinilecektir.

Kırgız halk kültüründe beyaz renk nerede, kimin veya neyin üzerinde ve ne şekilde olursa olsun önemli görülmüş ve ona kutsallık verilmiştir. Yeni evlenen gelinin başörtüsünde, içilen kımızda, gömlekte, takılan kalpakta, kalınan boz üyde², edilen ve alınan duada, hep beyaz rengi hem şekil hem anlamsal hem de inanç boyutunda görmek mümkün olmuştur.

Kırgızlar beyaz renk için "ak" sözcüğünü kullanmaktadırlar. Kırgızistan'da yer alan Ata-Beyit'te ziyaretçileri karşılayan "Ak iyilet birok sınıbayt" (Gerçek eninde sonunda ortaya çıkar.) şeklindeki atasözü Kırgızlar'ın algılayışında ve düşüncesinde beyaz rengin yerini gösterir özellik-

2 Geleneksel Kırgız evi

tedir. “Ak” Kırgızca Sözlük’te 1. Beyaz, 2. Temiz, namuslu, 3. Masum, suçsuz, 4. Süt, süt mamülleri anlamlarına gelmektedir. Eraliyev ve Karataev’e ait sözlükte ise ak kelimesi hem süt ve süt ürünlerine verilen genel ad hem de kutsal anlamlarına gelmektedir. (Karataev ve Eraliyev, 2005: 18). Ak söz, ak kızmat, ak emgek, ak süyüü, ak cürök, ak col... örneklerinde olduğu gibi Kırgız’ın düşünüşünde ak; arılık ve temizlik anlamları ile gerçek, hakikat anlamlarına da gelmektedir. (Mamatcanova, 2016: 29). Kırgız’ın algılayışında ak sözcüğü ayrıca iyi tabiatlı, nazik insanlar için de kullanılmaktadır. Örneğin bir Kırgız ak cüzdüü derken o kişinin güzel huyundan ve kibar oluşundan bahsetmektedir. Bu sebeple Kırgızlar iyi karakterli kızlara ak selki, ak kız bu özellikteki genç erkelere ise ak bala demektedirler. Kırgızlar bu sebeple kızlarına da Akbermet, Akcurat, Ak Möör isimlerini vermektedirler (Mamatcanova: 2016: 29).

Kırgızlara ait yazılı ve sözlü edebiyat örneklerinde de Kırgız halkının beyaz renge yüklediği önemi görmek mümkündür. Kırgızların modern çağın Manasçısı olarak nitelendirdikleri Cengiz Aytmatov’un “Ak Keme” (Beyaz Gemi) isimli eseri aslında Kırgız’ın düşünüşü ve algılayışında beyaz rengin taşıdığı anlamı açıklamaktadır. Cengiz Aytmatov’a ait bu eserde babasının bir gün döneceğini düşünen ve dedesiyle birlikte yaşayan yedi sekiz yaşlarındaki küçük bir çocuk, babasının ak bir gemide çalıştığını hayal eder ve bir gün ona bu gemiyle geleceğinin hayalini kurar. Çocuk bu eserde saflığın sembolüdür. Beyaz renk burada çocuğun hayalinde umudun, geleceğin, güzel günlerin rengi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında eserde gemiye verilen renk, Kırgız halkının algılayışında beyaz rengin yerine ve anlamına işaret etmektedir. Ayrıca, ak gemiye yüklenen anlamın bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan ve bir konuda geçmişi unutarak geleceğe umutla bakmak anlamına gelen “beyaz bir sayfa açmak” deyimini ile de anlam benzerliği dikkat çekmektedir. Kırgızların ansiklopedisi olarak nitelenen Kırgız sözlü kültürünün en önemli eseri olan Manas Destanı’nda da beyaz renk çeşitli yerlerde ve şekillerde geçmektedir. Manas Destanında “Ak” renk; Ak bala, ak baltar, ak bangıl, ak balta, ak borçuk, ak bulçun, ak bulun, ak devlet, ak erkeç, ak ermen, ak han, ak kanış, ak kıyas, ak korgun, ak kula, ak padişa, ak porçuk, aksakal, ak saykal, aksungur, ak bulun, ak yar şeklinde geçmektedir. Ak kula Manas’ın bindiği attır ve onun gaipten geldiğine inanılır. O özel bir attır. Onun kanatları olan bir tulpar olduğu söylenir. Destanda Akkula, Manas’ın gücüne güç katmıştır:

Mingen atı Ak kula,	Bindiği atı Ak Kula,
Kiigen tonu ak kübö,	Giydiği donu ak kübö,
Ak kulağa at cetpeyt,	Ak Kula’ya at yetmez,
Ak küböğö ok ötpöyt,	Ak küböyö ok geçmez,
Kagılıp mingen Kara ker,	Kakılıp bindiği Kara Ker,
Bastırgan colu kara cer,	Yürüdüğü yolu kara yer,
Manas, Manas bolgonu,	Manas, Manas olalı,
Manas atka kongonu,	Manas ada konalı,

Ak kulağa at cetpeyt,

Ak Kula'ya at yetmez,

Ak kübögö ok ötpöyt,

Ak küböye ok geçmez.

Atka minding Er Manas

Ata bindin er Manas (Yıldız, 1995: 45,599)

Yine Manas Destanı'nda ak nitelendirilmesi ile geçen *Ak olupok*, *ak küröökö*, *ak kübö* savaş kıyafetleridir. Destanda *ak olupok* sır ipekten Kıtay ustasının zahmet ile yaptığı bir çeşit zırhtır (Yıldız, 1995: 418). Bu kıyafetlerdeki ortak nokta kahramanı ok ve mermiden korumalarıdır. Manas Ak kuulanın üstünde ak olupok ile gezmektedir. *Ak kelte* Manas Destanında Semetey'in tüfeğinin adıdır. *Ak tinte* ise Kanıkey'in hançeridir. Tüm örneklerde destanın içerisinde ak olarak nitelendirilenler benzerlerinden farklıdır ve hatta olağanüstü özelliklere sahiptir. Manas Destanı'nda beyaz renge sahip, olağanüstü özellikler taşıyan varlıklar ve nesnelere olduğu görülür. O halde beyaz görünmeyen bir güce ve özelliğe sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Kırgız halk kültüründe beyaz rengin yer aldığı uygulamaları üç ana başlık altında ele almak mümkündür:

1. Kırgızlarda somut halk kültürü unsurlarında beyaz renk
2. Kırgızlarda soyut halk kültürü unsurlarında beyaz renk
3. Kırgızlarda edebî mahiyetteki halk kültürü unsurlarında beyaz renk

1. Somut Halk Kültürü Unsurlarında Beyaz Renk

1.1. Beyaz Renkli Yiyecek ve İçecekler

Kırgızlar süt ve süt ürünlerinin hepsine ak derler. Kırgızların süt ve süttten yapılan yiyecek ve içeceklere de ak demeleri yine Kırgızların süte kutsiyet attettiklerinin bir başka göstergesidir (Karataev ve Eraliev: 2005, 55). Bu ürünler renklerinin beyaz olması sebebiyle toplumsal hayatta farklı anlamlar kazanmıştır. Süt ve kımız da Kırgız toplumsal hayatında kutsallık kazanmış beyaz renkli içeceklerden olmuştur. Kımız, Eski Türk yaşantısında farklı bir yere ve öneme sahiptir. Türk kültürü içerisinde özellikle önemli günlerde, bayramlarda misafire sunulan hayvansal kaynaklı bir içecektir. Kımız eski dönemlerden başlayarak toplumsal ve dinî açıdan insanlar arasında ayrı bir yere sahip olmuştur. Kırgız sosyal ve toplumsal hayatında önemli bir yere sahip bir içecek olan kımız ile Kırgızlar misafir ağırlar, misafire saygılarını gösterirler. Kırgız kültüründe kımızın hastalık iyileştirici, şifa verici özelliği olduğuna da inanılır, kımız sağlığa iyi gelmektedir ki sağlığa iyi geldiği inancının onun beyaz renkli oluşuyla ilgili olduğu da düşünülebilir.

1.2. Beyaz Renkli Kıyafetler

1.2.1. Kalpak

Kalpak, Kırgız erkekleri tarafından sıklıkla kullanılan geleneksel baş giyimidir. Gündelik hayatta, törende, cenazede, bayramda kalpak erkekler tarafından kullanılır. Kırgızlar kalpağa ayrı bir önem vermişler, kalpağı ataların mirası olarak görüp ona saygı göstermiş ve onu kutsal saymışlardır. Genellikle ak keçeden yapıldığı için kalpağa "*Ak kalpak*" denmiştir (Karataev ve Eraliyev, 2005: 136). Bir baş giyimi olan kalpak için söylenen ak kalpak ifadesinde ak sözcüğü-

nün kalpağa bir kutsiyet verdiği anlaşılmaktadır. Başta yani vücudun en üst kısmında kullanılan bir baş giyiminin ak ile nitelendirilmesi göğün çok üstünde yaşayan Şamanizmdeki Ülgen'i akla getirmektedir. Ülgen çok yüksektir ve ak olarak nitelenir. Kalpak da vücudun en üstündedir ve aynı şekilde ak olarak nitelenir.

1.2.2. Eleçek

Bir kadın baş giyimidir ve sadece evli kadınlar bu başlığı kullanır. Eleçekte uzunluğu 25-30 metreyi bulan ince bir kumaş vardır ve bu kumaş uzunlamasına ikiye katlanır şekilde başlıkta kullanılır (Karataev ve Eraliyev, 2005: 330). Bu baş giyiminde kullanılan beyaz rengin *olgunluk, yaşta ilerleme* anlamında kullanıldığı düşünülebilir.

1.2.3. Ak köynök (Ak gömlek) - Ak cooluk (Ak başörtüsü)

Kırgız kültüründe yeni evlenen geline beyaz başörtüsü örtüldüğü ve evlilik töreni sırasında beyaz gömlek giydirildiği görülür. Hatta gelini daha önce görmeyenler gelini üzerindeki beyaz gömleği ile tanırlar. Bu açıdan bakıldığında sosyolojik olarak beyaz renk yeni gelini ifade etmektedir. Beyaz renk burada *gençliği, temizliği, saflığı* temsil etmektedir.

1.3. Halk Mimarisinde Kullanılan Beyaz Renk

Boz üy, göçebe hayat tarzı süren Kırgız Türklerinin asırlardan beri kura geldikleri geleneksel, taşınabilir evlere verilen addır (Yıldız, 2007: 8). Kırgız kültüründe geleneksel Kırgız evi, boz üy olarak adlandırılmıştır. Kırgızlar geçmişte de günümüzde de önemli anlarını boz üyün içerisindeki uygulamalarda gerçekleştirmektedirler. Bugün için bile hâlâ Kırgızlarda düğün ya da ölüm durumlarında evlerin bahçelerine boz üy dikilmekte, misafirler orada ağırlandırmaktadır. Boz üyün çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan ve ayrı ayrı isimleri olan parçaları vardır. Boz üy ve boz üyü meydana getiren parçalar Kırgızların düşünce ve geleneklerinin bir parçası olduğundan bu sebeple Kırgızlar her bir parçaya ayrı isim vermişlerdir (Gül, 2015: 115). Kırgızlarda boz üyde bir gelenek dikkat çekmektedir. Boz üyde her zaman huzur, mutluluk ve bereket olması dileğiyle tündüğe³ beyaz bez veya pamuk bağlanır (Dıykanbayeva, 2017: 222). Beyaz renk bu inanışta *huzur, mutluluk, bereket* anlamına gelmektedir. Beyaz renkteki nesnenin bu uygulamada da en üste olması, göğe yakın olması dikkat çekicidir.

2. Kırgızlarda Soyut Halk Kültürü Unsurlarında Beyaz Renk

2.1. Ak Niyet Bildirme

Kırgız göçebe hayatında, insan ve hayvan ilişkilerini düzenleyen uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamaların amacını:

1. İnsanların hayvanlara zarar vermeyeceklerini göstermeleri,
2. Hayvanlardan da bu iyi niyete karşılık insanlara karşı kötülük beklememeleri şeklinde açıklamak mümkündür.

Bu iyi niyet gösterme uygulamalarında beyaz rengin ön plana çıktığı görülür.

³ Boz üyün en üst kısmında yer alan ışık girmesi ya da yakılan ateşin dumanının dışarı çıkmasını sağlayan kısımdır.

2.1.1. Ak Saçuu “Ak Saçmak”

Boz üyün dikildiği yerde yılan görülünce yapılan bir uygulamadır. Yılana iyi muamele yapacaklarının bir kanıtı olarak Kırgızlar boz üyün etrafına süt veya ayran saçarlar (Akmatova, 2011: 13). İnanişâ göre sütün ve ayranın beyaz rengi yılana insanların iyi niyetini bildirecektir.

2.1.2. Ak Cooluk Saluu “Beyaz Başörtüsü Örtme”

Kırgız kültürü içerisinde evlenecek yaşta oğlu olan annenin, gelini için beyaz başörtüsü ayırdığı ve daha sonrasında bu başörtüsünü gelinine örttüğü görülür. Bu beyaz başörtüsü oğlan evinin kıza ak niyetini bildirmede bir göstergedir. Erkeğin evine gelip köşeye oturtulan geline beyaz başörtüsü örtülür. Beyaz renk niyetin temizliğini sembolize eder yani nikâhın niyetinin ak olduğunu göstermek içindir. Beyaz başörtüsü ile geline, erkek evinde onun için iyi dileklerde bulunduğu anlatılır. Erkek evinin de gelinden beklentileri vardır. Beyaz başörtüsüyle erkek evi gelinlerinin ak gönüllü olmasını dilemektedir. Beyaz başörtüsü erkek evinin iyi niyeti ve nikâhın aklıdır.

2.1.3. Ak Süt / Ayran/ Kıymız İkram Etme

Kırgızlar beyaz renkteki içecekleri ak olarak isimlendirmektedirler. Süt, ayran, kıymız bunlar beyaz renklidirler ve renklerinden dolayı iyi niyet bildirirler. Kırgız halk kültürü içerisinde ev sahibinin davetsiz gelen misafire iyi niyetini göstermek için yaptığı bir uygulamadır. Ev sahibi gelen misafirine süt, ayran, kaymak ikramında bulunarak misafire iyi niyetini göstermiş olur (Tilekeyeva, 2015: 10).

2.2. Geçiş Dönemi Ritüellerinde Beyaz Renk

Ak rengin çocukla ilgili uygulamalarda ve ritüellerde yer aldığı görülür. Kırgızların beşik toyu adını verdikleri ritüelde çocuğa edilen duada beyaz renk geçmektedir. Bu duada hem çocuk hem de yatırıldığı beşik ak olarak nitelendirilmektedir. Kırgızların saf ve temiz çocuğa onun anneden sonra gönül rahatlığıyla bıraktıkları beşiğe ak derken saflık, temizlik kutsallık yükledikleri görülmektedir:

Ööbay ööbay ak bala,

Ööbay ööbay ak balam

Ak beşikke cat bala

Ak beşikte yat balam

Beşiğin keptüü bolsun (Akmatatiev, 2002: 24).

Beşiğin tam olsun

Çocuğun kırkını çıkarma uygulamasında edilen duada da beyaz renk şu şekilde geçmektedir:

Aksakalduu abışka bolgula

Ak sakallı yaşlı ol

Ak saamayluu baybiçe bolgula

Ak nakışlı baybiçe ol

Ak rengin evlilikle ilgili uygulamalarda gelinle alakalı olarak kullanıldığı görülür. Erkeğin evine gelip köşeye oturtulan geline beyaz başörtüsü örtülür. Beyaz başörtüsü ile geline, erkek evinde onun için iyi dileklerde bulunduğu anlatılır. Evlilikle ilgili bu uygulamada beyaz renk hem

saflığı hem de iyi niyeti açıklamaktadır.

Ölümlle ilgili uygulamalarda da ölü yıkandıktan sonra beyaz bir kumaşla kefenlenir (Çelebi, :27) Ayrıca Kırgızların yas alameti olarak ölü'nün ardından bir yıl boyunca karalar giydikleri de bilinir. Bir yılın sonunda ölü aşı verince akrabalar ölen kişinin yakınına beyaz kıyafetler getiriler ki bu durum yasin bittiğini gösterir (Çelebi, 2006: 30).

2.3. Ak Gönlün Sandığını Açmak

Göçebe Kırgız yaşamında Kırgız halkının ne kadar cömert olduğunu gösteren bir uygulamadır. Göçebe hayatta nadir olarak bulunan eşyaların ortak kullanımıyla ilgili olan bu gelenekte, nadir olarak bulunan eşyaya ihtiyacı olan kişi, eşya sahibinin isteğini reddetmemesi için kalabalıkta herkesin içerisinde eşya sahibinin adını söyleyerek ve ona hitap ederek: “*Ben sana geldim, ak gönlünün sandığını aç.*” der. Bu sözden sonra eşya sahibinin eşyayı vermemesi gibi bir durum söz konusu olamaz (Akmatova, 2011: 21). Bu gelenekte gönül ak renk ile nitelenmiştir. Ak sözcüğü burada *iyi niyetli, temiz* anlamlarına gelmektedir. Kırgızlarda ak gönüllü olmak önemli bir erdemdir. Hatta bu durumu açıklayan “*Ak könlüdüñ atı arıbayt, atı arısa da özü carıbayt.*” (Ak gönlün atı yorulmaz, atı yorulsa da kendisi(nin) içi rahat etmez.) şeklindeki atasözü de Kırgız halk kültüründe ak gönüllüğün ne demek olduğunu açıklamaktadır.

3. Edebî Mahiyetteki Halk Kültürü Unsurlarında Beyaz Renk

3.1. Kırgız Bilmecelerinde Beyaz Renk

Kırgız bilmeceleri içerisinde beyaz rengin genellikle ilgili olduğu eşya ile birlikte kullanıldığı görülmüştür. Bilmecelerde kar, pamuk, yumurta, saksagan, kaz, kırmızı, süt, şeker kalpak... gibi beyaz renkteki yiyecekler, içecekler, kıyafetler, hayvanlar, vb. beyaz renk kullanılmıştır:

Cevabın kırmızı olduğu bir bilmecede:

Appak suusun kandırat,

Açkıl, betin alırat.

Arak dep ayta körbögün

Darılıkka al carayt

(Akmataliev, 2002: 90).

Bembeyaz suyun sakinlik verir,

Ekşiliğın, yüzü alevlendirir.

İçki diye söyleyip görmeyin

İlaç (olarak) iyi gelir

Cevabın pamuk olduğu bir başka bilmecede de :

Undan ak,

Kardan cumşak şeklinde de beyaz renk geçmektedir. (Akmataliev, 2002: 69)

Anne karnındaki bebeği soran bir bilmecede de ak renk şu şekilde geçmektedir:

Ak sandıkta tobum var. (Akmataliev, 2002: 80) Bu örnekte anne rahminin ak olarak nitelendirilmesi anne rahmine verilen kutsallık şeklinde düşünülebilir.

Ayrıca bilmecelerde tezat oluşturmak adına kara kelimesi ile birlikte de ak kelimesinin kullanıldığı görülür:

Cevabın kitap olduğu bir bilmecede:

Özü ak, sözü kara (Akmataliev, 2002: 144).

Cevabı pamuk olan bilmecede ise:

Ak toom arı aştı,

Kara toom beri aştı (Akmataliev, 2002: 69).

3.2. Kırgız Atasözlerinde Ak Renk

Atasözleri söyleyeni belli olmayan, halk topluluklarının asırlar boyunca karşılaştıkları olaylardan ve tecrübelerden ders alarak ortaya konan, benimsenen ve sonraki nesillere devredilen sözlerdir. Atasözleri ile sayfalarca anlatılacak durumlar, meseleler kısaca anlatılmış olur (Kurt, 1991: 2). Kırgız atasözleri içerisinde ak sözcüğü farklı anlamlarda geçmektedir. Atasözleri incelendiğinde ak kelimesinin olumlu anlamlara geldiği görülür. Atasözlerinde ak kelimesi *temiz, doğru, helâl, gerçek* anlamlarında kullanılmaktadır:

Ak könüldün atı arıbayt, tonu tozboyt. (Şavk, 2002: 14).

Temiz gönüllünün atı yorulmaz elbisesi eskimez.

Ak oylop, adal işte. (Şavk, 2002: 14).

Doğru düşünüp, helal çalış.

Azamat bolson ak işte,

Babayiğit isen ak (helal) çalış,

Azdır köptür mal bolot.

Az veya çok mal olur.

Bekerinen mal tapsan,

Bedavadan mal bulsan,

Berekesi çok bolor. (Şavk, 2002: 46).

Bereketi yok olur.

Taza üründön öngön dan,

Yeni tohumdan yetişen tane,

Dıykandı bayıtat.

Çiftçiyi zengin eder.

Ak niyetten çıkkan söz,

Adamdı maritat. (Şavk, 2002: 181).

İyi niyetten çıkan söz,

İnsanı memnun eder.

Ak iyilet birok sınıbayt

Gerçek eninde sonunda ortaya çıkar.

3.3. Ak Bata “Hayır Duası”

Kırgızlar dünyanın ve yaşamın dua ile ayakta kaldığına inanır. *Kırgızlar “Camgır menen cer kögöröt, bata menen el kögöröt”*(Yağmur ile yer yeşerir, dua ile halk ayakta kalır.) derler. Onlara göre dua önemlidir ve yaşı ne olursa olsun bir Kırgız dua aldığında çok sevinir. Kırgızların ak bata dedikleri bir alkış çeşidi bulunmaktadır. Ak sözünün anlamı hayır duası şeklinde tanımlanabilir. Kırgızlar ak bata ile hayatın iyi olduğuna inanırlar. Kırgızlar ak batanın atadan kalma bir gelenek olduğuna inanırlar

Atadan kalgan ak bata,

Ar adamga bap bata.

Aramzaada buzuktu,

Arabızdan tap bata.

Kadimden kalgan Ak bata,

Kalıng curtka bap bata.

Kara niet buzuktu,

Kazıktay cerge kak bata (Akmataliev, 2002: 380).

Atadan kalan ak bata

Her insana yakışır dua

Kirliyi bozuğu

Aramızdan bul bata

Kadimden kalan ak bata

Kalabalık halka yakışır dua

Kötü bozuk niyetliyi

Kazık gibi yere çak bata

Kırgızlar yeni doğan çocuğa, yeni evlenen geline, göç esnasında, koyun sağarken, koyun keserken kısacası sosyal ve gündelik hayatın pek çok anında ak bata verirler. Bu ak batarlar içerisinde beyaz rengin çeşitli anlamlarda geçtiği görülür. Örneğin yeni doğmuş bebeğe:

Aksakalduu abışka bolgula, “*Ak sakallı yaşlı ol*”

Ak saamayluu baybiçe bolgula (Akmataliyev, 2002: 383). “*Ak işlemeli baybiçe⁴ ol*” şeklinde ak bata verilirken,

Yeni evlenen geline edilen bir ak bata da beyaz renk şu şekilde geçer:

Aldındı bala bassın,

Artındı mal bassın.

Önünde çocuk yürüsün

Arkanda hayvan yürüsün

4 İlk kadın eş.

Ak coolugun başınan oobasın,

Ak başörtün başından sarkmasın

(Akmataliev, 2002: 384).

Yola çıkmadan önce edilen duada da “Ak col” şeklinde dua edilmektedir.

Yeni geline edilen bir duada:

Ak coltoy bol,

Yolun açık olsun,

Aldıng caraşsın

Önün aydınlansın

Ak eleçek başınan oobasın!

Ak eleçek başından hiç düşmesin!

Sonuç olarak Kırgız halk kültürü içerisinde ak yani beyaz rengin farklı anlamlara sahip olduğu görülmüştür. Kırgız halk kültüründe beyaz renk:

1. Manas Destanında olağanüstü özelliklere sahip hayvanların, eşyaların, aletlerin, kıya-fetlerin ak renk ile nitelendirildiği görülür. Bu olağanüstülük Tanrı’dan geldikleri içindir. O halde ak renk Tanrısal gücü simgelemektedir.

2. Beyaz renkli bir içecek olan kırmızı hastalık gidericidir, şifa vericidir. Yani insanlara iyilik getirmektedir.

3. Beyaz renkli bir baş giyimi olan kalpak Tanrı Ülgen gibi üsttedir. Ak renk Tanrı Ülgen ile ilişkilendirildiğinden Kırgız kalpağı da kutsal görülmüştür. Ak renk kutsal anlamı kazanmıştır.

4. Yeni gelinlerin giydiği ak köynök, ak cooluk; gençlik, temizlik, saflık anlamlarına gelmektedir. Sosyal bir gösterge olarak evli kadına ait bir baş giyimi olan beyaz eleçekte ak renk olgunluk anlamına gelmektedir.

5. Boz üyün tepesine bağlanan beyaz bez; huzur, mutluluk, bereket anlamı taşımaktadır.

6. Soyut halk kültürü unsurları içerisinde beyaz renk; ak niyet, ak saçuu, ak gönül, ak coluluk saluu, ak beşik, ak bala şeklinde geçmekte ve bu ifadelerin hepsinde de olumlu bir anlama sahip olduğu görülmektedir.

7. Edebî mahiyetteki halk kültürü unsurları içerisinde ak rengin kutsallık, temiz gönüllük, doğru, helâl, iyi, gerçek anlamlarına geldiği görülür.

Kısacası Kırgız’ın düşünüşünde ve algılayışında beyaz renge yüklenen anlamlarda Şamanist inanın etkili olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKKIN, Cezmi, EĞRİLMEZ, Sait, AFRASHİ, Filiz (2004). Renklerin İnsan Davranış ve Fizyolojisine Etkile-ri. *Türk Oftalmoloji Derneği XXXVI. Kongresi*.
- AKMATALİEV, A. (2002). *Baldar Folkloru El Adabiyatı Seriyasının 12-tomu*. Bişkek.
- AKMATALİEV, A. , KIRBAŞEV, K. , ÖMÜRBAY, M., ŞARMALİEV, Ö. (2003). *Kaada-Salttar Ak Batalar El Adabiyatı Seriyasının 29-tomu*. Bişkek: El Aralık “Meerim” Kayırımıduuluk Fondusu.
- AKMATOVA, K. (2011). *Köç İrımıdarı*. Bişkek: Rural Development Fond.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig I Metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979). *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig Çeviri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATALAY, Besim (1998) . *Divanü Lügati't Türk Tercümesi Cilt I*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- ATALAY, Besim (1998) . *Divanü Lügati't Türk Tercümesi Cilt III*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÇELEBİ, İ. (2006). *Kırgız Halk Edebiyatında Koşoklar (Ağıtlar)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü-sü. Yüksek Lisans Tezi.
- DIYKANBAYEVA, Mayramgül (2017). Kırgız Kültüründe Boz Üy. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. Sayı 38. s.217-226.
- EKİCİ, Metin (2016). Türk Kültüründe Al Renk. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 16/2.
- ELİADE, Mircea (1999). *Şamanizm İkel Esrime Teknikleri*. Çeviren: İsmet BİRKAN. 2. Baskı.
- ERİM, Gonca (2000). Rengin Psikolojik Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt XII, Sayı 1*.
- GENÇ, Reşat (1997). *Türk İnanışları ile Millî Geleneğinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yayınları.
- GÜL, Y. E. (2015). Kırgız Türklerinde “Boz Üy” (Çadır) Geleneği. *Gazi Türkiyat*,17, 113-120.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- İNAN, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARATAEV, O. K., ERALİYEV, S. N. (2005). *Kırgız Etnografyası Boyunca Sözdük*. Bişkek.
- KURT, İ. (1991). *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi.
- MAMATCANOVA, C. (2016). Kırgız Cana Kıtay Tilderindeki “Ak” Sözüünün Semantikasi. *Alatoo Academic Studies*.
- MAZLUM, Özge (2011). Rengin Kültürel Çağrışımaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 31.
- OKCU, Abdülmecit (2007). Kur'an'da Renkler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 28*, Erzurum.

- ÖZER, Deniz (2012). Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk ve İletişim. ODÜ *Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6.
- ŞAVK, Ü. Ç. (2002). *Kırgız Atasözleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TİLEKEYEVA, C. (2015). *Köçmön Aşkına*. Bişkek: Rural Development Fond.
- YILDIZ, N. (2007). Somut ve Soyut Kültürel Miras: Boz Üy. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 7-30.
- YILDIZ, N. (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız kültürü ile ilgili tespit ve tahliller*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YUDAHİN, K. K. (1998). *Kırgız sözlüğü cilt 1 (A-J)*. (Çev. A. Taymas). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.